

KAFKOVA PROMĚNA

Kafkova *Proměna* stejně jako *Ortel* je rodinným dramatem. V normální měšťanské rodině se dospělý syn, dosud opora rodinného kruhu, přes noc stane skandálním případem a zhoubou: zjistí, že se proměnil v brouka lidských rozměrů, v ohavného obrovského brouka. Tuto proměnu lze nahlížet jako groteskní obraz změny synovy role. Záhadou však zůstává, že se to stane tak náhle, bez zjevného důvodu. Ke katastrofě dochází nemotivovaně hned na počátku povídky a až do konce se nevysvětlí. Ale když už k této neslýchané a bezdůvodné události došlo, plyne život zcela normálně dál. Po jistém váhání se rodina snaží ze skandálu vyváznout, bez synovy podpory však společensky upadne. Zachází s ním tak, že syn proměněný v brouka zahyne. Rodině zbavené skandálu s proměnou syna se otvírají příznivé vyhlídky do budoucnosti. Je pozoruhodné, že syn proměněný v brouka je naprosto schopen rozumět rozhovorům rodinných příslušníků, ale sám s nimi komunikovat nemůže.

Souvislost tohoto neuvěřitelného příběhu se společenskou skutečností je nábíledni. Vyskytuje se tu situace běžná v obchodním světě: otec zkrachoval a zachování standardu rodiny je nyní závislé na dospělém synovi; pouze jeho zdatnost, jeho úspěch může udržet společenskou úroveň rodiny. Jinak by bylo nutné vzdát se dosavadní životní úrovně, dříve samostatný obchodník by klesl na zaměstnance, na námezdního pracovníka. (Ponížení starého Samsy livřejí bankovního sluhy! Nebylo vůbec neobvyklé, že zajištění obchodníka ve stáří, popřípadě i výbava neprovdaných dcer padly na dospělého syna.) Normálně měl syn obchodníka povinnost otcův obchod převzít, jestliže prosperoval, nebo si místo toho najít slibné, pokud možno ještě lepší místo, které by zajistilo i životní úroveň rodičů. Syn, který to neuskutečnil – buď nechtěl nebo to nedokázal –, býval označován za parazitní hmyz. Vztah mezi otcem a synem měl tudíž jak psychologické, tak i ekonomické hledisko.

Kafkova *Proměna* má určité rysy společné s jeho *Ortelem*: hodný, úspěšný syn stojí proti zkrachovalému otcovi, katastrofa zasáhne zjevně nevinného syna, otec triumfuje. *Proměna* se mj. interpretovala jako „způsob sebepotrestání za předchozí snahu konkurovat otcovi, ústup z náročné genitální pozice“.¹ Také *Ortel* lze vyložit jako fantazii o trestu.² Ale motivace potrestání je v *Proměně* obměněna. *Ortel* se mohl interpretovat tak, že vypravěč Franz Kafka se ve fantazii prohřešil na svém modelu otce. Prohřešuje se na něm i v *Proměně* tím, že ho líčí jako nejen biologicky, ale i ekonomicky zkrachovalého člověka, jako člověka ekonomicky závislého na synovi. V *Proměně* je však syn ve vztahu k otcovi a k rodině tou osobou, která je postižena od samého počátku; co vyvolává jeho trest, lze vyložit jen jako podvědomé přání vymanit se z obětovné závislosti

vůči rodině. Lze mít za to, že obě povídky mají nejužší vztah ke Kafkovým životním problémům; jména Samsa a Bendemann ukazují zcela výrazně na Kafkovu rodinu. Proměna Gregora Samsy znamená zjevně Kafkovo osvobození od existence nikoli obchodního cestujícího, nýbrž zaměstnance pojišťovny; osvobození, po němž ihned následuje žalostný konec – děsivá fantazie o trestu.³

1 H. Kaiser, podle F. V. Beickena, *Franz Kafka*. Athenäum, Fischer 1974, s. 262 n.

2 P. Trost, in *Literatur für Leser*, 4/1981.

3 Názor, že Gregor Samsa znamená Franze Kafku, nemůže samozřejmě oslabit rozhodující moment, že Gregor Samsa je autonomní literární postavou. Kafka však učinil sám sebe tématem a v *Proměně* se v postavě Gregora Samsy objektivně vylíčil.